

protestanten worden vooral als stakingsbrekers beschreven (hetgeen zij ook waren) maar verdienen meer begrip, al was het maar omdat zij in 1939 de tweede bond zijn met maar liefst 26.300 leden (tegen 29.700 NVV- en 17.600 RK-georganiseerden) (97). Voor de socialistische beweging heeft Frieswijk heel wat meer oog. De stakingen onder opstandige veen- en landarbeiders (bollejagen) beschrijft hij met liefde en detail, evenals de beweging voor Broedertrouw, de Bond van landarbeiders en de moderne bond van land- en zuivelarbeiders. Van de 'oude' Bond van landarbeiders, een tijdlang de grootste maar ook armste bond van het NAS, schildert hij, zoals het volgens Anneke Welcker ook hoort, tevens de ondergang.

Bob Reinalda

A. Blok, e. a., ed., *Generations in labour history. Papers presented to the sixth British-Dutch conference on labour history* (IISG studies + essays XIII; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1989, 188 blz., f38,50, ISBN 90 6861 031 7).

Dit boek bevat een aantal stukken van de zesde British-Dutch conference on labour history (september 1988, Oxford), gewijd aan de betekenis van de generatie-benadering voor de geschiedenis van de arbeidersbeweging of breder de sociale geschiedenis. De bundel sluit aan bij de opvattingen over generaties van Karl Mannheim uit 1928 en bepleit terecht opname van de generatie-benadering in de gereedschapskist van sociaal-historici. Objectief zijn generaties immers een potentiële bron van gedrag, subjectief bieden zij een identiteit naast bijvoorbeeld klasse, gender, beroep etc. De artikelen zijn geordend naar generaties kaderleden en leiders, generaties intellectuelen en cohorten arbeiders. Kennelijk zijn voor de bundel de interessantste congrespapers gekozen, maar door de uiteenlopende onderwerpen en het geringe aantal Britse bijdragen (drie tegen zeven Nederlandse en één Belgische) komt van de vergelijkende bedoeling weinig terecht.

In het deel over kaderleden en leiders opent Alan Campbell met een beschouwing over traditie en generatieveranderingen onder de uiteindelijk radikale Schotse mijnwerkersbonden tussen 1874 en 1929. Daisy Devreese ziet in de generatie-benadering een mogelijkheid tegemoet te komen aan het probleem dat over de Belgische arbeidersklasse en -beweging nauwelijks ego-documenten voorhanden zijn. Bovendien is deze een hulpmiddel om veranderingen in een beweging op het spoor te komen en te analyseren. Salvador Bloemgarten maakt aannemelijk waarom Henri Polak bijna een halve eeuw leider van de diamantbewerkeren kon blijven (de oorspronkelijke groep hoorde vrijwel geheel tot dezelfde generatie en door een beperkte toelating tot het vak bleven de nieuwe generaties, veelal de kinderen, een minderheid in de bond). Theo van Tijn kiest een heel andere benadering door generatiewisselingen in de Nederlandse socialistische beweging in de periode 1865-1936 te verbinden met de zogenoemde lange golven in de economie. Hoewel zijn aandacht speciaal uitgaat naar intellectuelen, is zijn bijdrage in deze sectie van leiders opgenomen. Ad Knotter sluit chronologisch bij hem aan met zijn beschouwing over de generatiewisseling in de Nederlandse sociaal-democratie in de jaren dertig, toen nog steeds generaties geboren in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw (mensen als Vliegen, Wibaut, Ankersmit en Oudegeest) tot de partijleiding behoorden. Doeko Bosscher sluit dit deel af met een beschouwing over generaties in het leven van PvdA-leider Den Uyl.

Het deel over generaties intellectuelen bevat slechts twee artikelen, maar die hebben het voordeel dat zij een vergelijking mogelijk maken tussen een vrijwel zelfde Britse en Nederland-

se generatie aan het eind van de vorige eeuw met belangstelling voor Darwinisme, sociaal-liberalisme en opkomend socialisme. Chris Nottingham plaatst onder de noemer van 'het bredere verlangen de dingen netjes op hun plaats te krijgen' een aantal Fabians en sociaal-liberalen in de context van de generatie van de Negentigers, dus iets later dan het generatiegevoel van de Tachtigers waarover Piet de Rooy aan de hand van Van der Goes schrijft. In het deel over cohorten arbeiders behandelt Boudien de Vries de sociale mobiliteit van niet of weinig geschoolde arbeiders in Haarlem tussen 1850 en 1920. Hiertoe ontwierp zij een drie-generatie-model gebaseerd op trouwactes. Op basis van onderzoek naar Eindhoven in de negentiende eeuw gaat Onno Boonstra in op het veranderende karakter van de overdracht van sociale ongelijkheid tussen generaties, waardoor niet langer de economische positie van de vorige generatie bepalend is. Bob Sexton sluit het deel en het boek af met een bijdrage over een groep die zich tegen generatieveranderingen verzet door te proberen generaties lang dezelfde identiteit te handhaven. Zijn bijdrage is gebaseerd op recente gesprekken met rondtrekkende zigeuners en kermislui in Groot-Brittannië.

Bob Reinalda

L. Schokkaert, *De Nationale straat. Geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging in Antwerpen en omstreken, 1857-1988* (Antwerpen-Leuven: ACW-arrondissement Antwerpen, KADOC, 1989, 422 blz., Bf 350,-).

Het KADOC bewaart niet alleen het archief van vele belangrijke organisaties, het geeft ook een reeks Studies uit, waarin (eigen) onderzoeksresultaten worden gepubliceerd, en soms voert het projecten uit in opdracht van deponerende instellingen. Het boek van L. Schokkaert is het resultaat van zo'n 'onderzoekscontract' afgesloten tussen het Algemeen christelijk werkersverbond van het arrondissement Antwerpen en het KADOC, zoals trouwens ook dat van P. Quaghebeur (*Welzijn door vooruitzicht*, 1986) over de Gentse christelijke mutualiteit, of deze van G. Kwantes (*Welstand door vereniging*, 1987) over de arbeiderscoöperatie en over het ACW te Brussel (*De Pletinckxstraat*, 1985).

Al deze boeken willen 'wetenschappelijk verantwoorde werkstukken' zijn, 'die door het chronologisch overzicht nieuw licht werpen op de christelijke arbeidersbeweging, aanzetten zijn voor verder onderzoek' en zich richten tot 'een breed publiek'. Tot nu toe zijn die toch wel moeilijke combinaties wonderwel geslaagd, en dat niet alleen omdat de opdrachtgevers prachtig geïllustreerd en zeer verzorgd uitgegeven werk voor erg democratische prijzen op de markt kunnen brengen, maar ook wegens hun inhoud. Het werk van Schokkaert bijvoorbeeld is gebaseerd op nieuw, tot nu onbekend en dus nooit uitgebaat archiefmateriaal, op de talrijke periodieken, gelegenheidsbrochures en congresverslagen van de beweging, op interviews en, niet in het minst, op de vele licentieverhandelingen die aan deelaspecten van het onderwerp werden gewijd door Leuvense en Gentse studenten, en die dank zij deze uitgave voor een breder publiek toegankelijk worden.

Het erg gedetailleerde verhaal van 110 jaar katholieke Antwerpse arbeidersbeweging — het eigenlijk historische deel behandelt de periode 1857-1968, de laatste twintig jaar vormen het onderwerp van een 50 pagina's tellende 'situatieschets' van de hand van de huidige ACW-secretaris R. Smits — dat verhaal is moeilijk in enkele lijnen samen te vatten. Schokkaert is duidelijk gevrijwaard gebleven van enige censuur van de kant van zijn opdrachtgever — dit blijft toch lovens- en vermeldenswaard — wanneer hij op pagina 140 stelt dat 'we ons kunnen afvragen of we te Antwerpen in 1914 eigenlijk al van [katholieke] arbeidersbeweging kunnen